

Ю. М. Цалько,
здобувач кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ ПОШУКУ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ

У статті досліджуються основні джерела фінансового забезпечення діяльності приватних вищих навчальних закладів в Україні. Також внесено пропозиції щодо використання альтернативних шляхів залучення фінансових ресурсів на розвиток їх матеріально-технічної бази.

The article considers the main sources of private universities financing in Ukraine. Also made suggestions for alternative ways of attracting additional financial resources for their material and technical base.

Ключові слова: джерела фінансування, приватні вищі навчальні заклади, освітні послуги, грошові кошти, благодійні внески, гранти, кредити.

Key words: sources of funding, private high schools, educational services, cash donations, grants, loans.

ВСТУП

Сучасні світові тенденції дозволяють стверджувати, що найбільш інтенсивно на сьогодні у світі зростає саме приватний сектор вищої освіти, на який покладаються завдання і підготовка інтелектуальної еліти, проведення "проривних" наукових досліджень і, що найголовніше, здійснення експериментальної роботи з пошуку оптимальних шляхів подальшого оновлення та розвитку освітнього простору.

Сьогодні приватні вищі навчальні заклади — це мобільне впровадження найновітніших навчальних технологій, які забезпечують високоякісну підготовку випускників. Як результат — тісні контакти з роботодавцями і досить високі показники працевлаштування. Разом з тим, приватні вищі навчальні заклади, на відміну від державних ВНЗ, більше піддаються негативним зовнішнім впливам. Насамперед, це відноситься до формування їх дохідної частини

під впливом демографічного спаду, результатом якого стало зменшення кількості абітурієнтів, зростання конкуренції на ринку освітніх послуг і низької платоспроможності населення. У зв'язку з цим їм постійно доводиться займатися пошуком альтернативних шляхів залучення фінансових ресурсів в освітню сферу. Вищевказане зумовило вибір теми наукової статті, її актуальність, теоретичну і практичну значимість.

Розвитку теорії та практики джерел фінансового забезпечення вищих навчальних закладів в Україні присвячено роботи наступних авторів: Т.М. Боголіб, Л.І. Іщук, Л.О. Плахотнікова, Й.М. Бескида, О.В. Тимошенко, Є.М. Бойко, І.С. Каленюк та інших. Високо оцінюючи вклад вітчизняних авторів у вирішення питань фінансування діяльності вищих навчальних закладів в Україні, слід звернути особливу увагу на об'єктивну необхідність подальшого по-

глиблення теоретичних досліджень і проблемних питань пошуку альтернативних джерел фінансового забезпечення закладів вищої освіти, не дивлячись на досить суттєву роботу в цьому напрямку вітчизняних дослідників.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є дослідження джерел фінансування діяльності приватних вищих навчальних закладів в Україні в умовах становлення соціально орієнтованої ринкової економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

На сучасному етапі розвитку приватних вищих навчальних закладів в Україні, які здійснюють освітню, навчально-виховну, науково-технічну, видавничу, культурно-мистецьку, творчу, спортивно-оздоровчу, науково-дослідну та різну виробничо-господарську діяльність, необхідною умовою їх ефективного функціонування є порядок і умови формування їх фінансових ресурсів. Наразі в Україні основними джерелами фінансового забезпечення вищих навчальних закладів приватної форми власності є, зокрема: грошові і матеріальні внески власника (власників); благодійні внески, гранти та дарунки; кошти, отримані за науково-дослідні, науково-технічні та інші роботи, виконані вищим навчальним закладом за договорами з підприємствами, установами, організаціями, фізичними особами; плата за оренду майна; пільгові державні кредити; плата за навчання студентів; кошти, отримані від власності; кошти, отримані від іншої діяльності, що не суперечить законодавству України.

Найбільш суттєвим джерелом фінансового забезпечення приватних ВНЗ в Україні є плата за навчання студентів (за власних рахунків та за рахунків юридичних осіб), а вже потім — благодійні внески, гранти та дарунки, кошти, що надходять для виконання конкретних доручень від юридичних та фізичних осіб [1, с. 301].

Розглянемо докладніше вищевказані, законодавчо дозволені джерела фінансування приватних ВНЗ в Україні.

Так, порядок грошових надходжень від власника (власників) визначається установчими документами. Засновники приватних вищих навчальних закладів повинні у своїх статутах або установчих угодах визначити, у яких розмірах і з якою періодичністю вони повинні виділяти кошти створеному ними приватному ВНЗ. При цьому аналіз статутів і установчих угод приватних ВНЗ показує, що, як правило, в них відсутні пункти, що визначають розміри і періодичність надходжень коштів від засновників. У кращому випадку участь засновників у процесі фінансового забезпечення приватних ВНЗ обмежується разовими внесками певної суми грошових коштів, яка здебільшого використовується на організаційні витрати, пов'язані зі створенням та реєстрацією приватних вищих навчальних закладів. На нашу думку, сподіватися на те, що грошові кошти власників (у тому складі, в якому вони наразі сформовані) стануть основним джерелом фінансування приватних вищих навчальних закладів

ані тепер, ані в найближчому майбутньому не доводиться.

Окрім регулярних і одноразових надходжень грошових коштів від засновників (членів), до джерел фінансового забезпечення приватних вищих навчальних закладів також відносяться: добровільні майнові внески і пожертвування. Їх, на нашу думку, доцільно розподілити на: добровільні майнові пожертвування, цільові внески фізичних і юридичних осіб; грошові кошти, отримані у формі дару або за заповітом.

Добровільні майнові пожертви, у тому числі і грошові кошти громадян та юридичних осіб на користь приватних вищих навчальних закладів, регулюються відповідним законодавством, а сама діяльність відноситься до благодійної. Під благодійною діяльністю слід розуміти добровільну діяльність громадян та юридичних осіб на безкорисливій (безоплатній чи на пільгових умовах) основі передачі громадянам або юридичним особам майна, у тому числі грошових коштів, безкорисливе виконання робіт, надання послуг або будь-якої іншої підтримки. Під добровільними майновими жертвами на користь приватного вищого навчального закладу вважаються: майно, грошові кошти, роботи, послуги або майнові права, отримані приватним вищим навчальним закладом у безоплатне користування, якщо отримання цього майна (робіт, послуг) чи майнових прав не пов'язане з виникненням у навчального закладу обов'язків по відношенню до сторони, що їх передає.

Існуюче законодавство передбачає використання добровільних майнових пожертв у якості джерела фінансового забезпечення вищих навчальних закладів, але водночас аналіз реальних фінансових ресурсів, що надходять до приватних вищих навчальних закладів України, показує, що це джерело практично не використовується ними на практиці. У цій ситуації, на наш погляд, можна виділити такі три основні причини:

— по-перше, самі приватні вищі навчальні заклади не докладають достатніх зусиль для залучення добровільних пожертв;

— по-друге, фінансовий стан багатьох організацій, підприємств та установ поки що не дозволяє їм виступати в якості благодійників та безоплатно передавати власні кошти;

— по-третє, існуюче податкове законодавство не створює пільгових умов для організацій, підприємств та установ, що передають свої грошові кошти приватним вищим навчальним закладам.

На нашу думку, на сьогодні надзвичайно важливо як законодавцю, так і державі, якщо вони бажають відродження благодійної діяльності, відновити пільговий режим оподаткування організацій, підприємств та установ, які надають фінансову допомогу вищим навчальним закладам.

На відміну від добровільних майнових пожертв, цільові внески юридичних і фізичних осіб для розвитку освітніх установ відрізняються своєю цілеспрямованістю. Приватний вищий навчальний заклад, що приймає цільовий внесок від фізичної чи юридичної особи, повинен вести окремий облік його використан-

ня. Внесок може бути як у грошовій, так і в натуральній формах. Якщо використання внеску згідно з вказівкою благодійника стає неможливим внаслідок зміни обставин, то він може бути використаний за іншим призначенням лише зі згоди організації-благодійника. Використання цільового внеску, що не відповідає вимогам благодійника, дає йому право вимагати його повернення.

Як показує існуюча практика, на сьогодні в Україні одним з важливих джерел фінансового забезпечення приватних вищих навчальних закладів є виручка від реалізації продукції, надання послуг та виконання робіт.

Після завершення підготовчих робіт та отримання ліцензії приватний вищий навчальний заклад оголошує набір абітурієнтів. Навчання студентів у приватних ВНЗ в основному проводиться на умовах повного відшкодування витрат за рахунок грошових коштів, що надходять від студентів, їх батьків чи юридичних осіб. Навчальний заклад розрахунковим шляхом, з урахуванням усіх факторів, визначає ціну освітньої послуги. Зі студентом та його батьками (або з організацією) укладається договір на навчання. У договорі на підготовку спеціаліста вказується вартість і терміни плати за навчання, яка здійснюється до початку навчального року шляхом внесення до каси або на розрахунковий рахунок приватного вищого навчального закладу грошових коштів.

Як правило, плата за навчання здійснюється або частками — помісячно, або за весь навчальний рік, або ж двічі на рік, посеместрово до початку семестру, тобто пік надходжень припадає на серпень та січень місяці. Така розбіжність у термінах оплати за навчання зумовлена, по-перше, низькою платоспроможністю основної маси населення; по-друге, конкуренцією на ринку освітніх послуг, оскільки найбільш вигідні умови оплати (розмір і терміни) дозволяють залучати до навчання більшу кількість студентів. Розмір та терміни плати за навчання встановлюється у договорі, що укладається між приватним вищим навчальним закладом та особою, яка навчатиметься, або юридичною особою, що оплачуватиме навчання і не може змінюватися протягом усього терміну навчання.

До джерел фінансового забезпечення приватних вищих навчальних закладів в Україні також можна віднести грошові кошти, що сплачують студенти за додаткові освітні послуги. Так, відповідно до існуючого законодавства приватні вищі навчальні заклади мають право в процесі підготовки фахівця надавати йому платні додаткові освітні послуги, що виходять за межі державних освітніх стандартів. Наприклад, приватні ВНЗ, з метою залучення додаткових фінансових ресурсів, можуть організувати підготовку фахівців масових професій з числа своїх студентів за додатковими програмами вищої професійної освіти. Навчання за додатковими освітніми програмами може здійснюватися при наявності ліцензії та на основі окремої, додатково укладеної угоди.

З метою залучення додаткових грошових коштів

для фінансування освітньої діяльності приватні вищі навчальні заклади, також можуть надавати платні освітні послуги населенню, доходи від реалізації яких можуть значно поповнити їх фінансові ресурси. Існуюче законодавство, нормативно-правові акти, відомчі інструкції в сучасних умовах досить часто зазнають істотних змін, які необхідно знати сучасному спеціалісту. Окрім того, з кожним роком посилюються вимоги міністерств, а також відомств до рівня професіоналізму працівників своїх галузей, що, у свою чергу, змушує працівників підприємств, організацій і установ систематично збільшувати свою кваліфікацію. З метою задоволення потреб працюючого населення у перепідготовці та підвищенні кваліфікації, приватні вищі навчальні заклади у межах свого профілю зусиллями професорсько-викладацького складу можуть організувати підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців середньої та вищої ланки. Ці платні освітні послуги надаються населенню в рамках угод, на перепідготовку та підвищення кваліфікації, в яких передбачені розміри та терміни оплати.

Між тим, приватні вищі навчальні заклади можуть організувати підготовчі курси на платній основі з метою підготовки абітурієнтів до вступу у ВНЗ. Причому таку підготовку можна проводити не лише з абітурієнтами, які прагнуть вступити до вищого навчального закладу який проводить підготовчі курси, а й з абітурієнтами, що вступають на навчання до інших ВНЗ. Однією з головних умов для здійснення такої діяльності — це наявність ліцензії. Взаємовідносини приватного вищого навчального закладу та абітурієнта, що навчається на підготовчих курсах, регулюються угодою. Вартість навчання та терміни оплати є однією з необхідних і суттєвих умов цієї угоди [3, с. 94].

На сьогодні переважна більшість приватних вищих навчальних закладів в Україні має висококваліфікований склад викладачів, що спеціалізуються на певних напрямках у науці. З метою більш ширшого використання наукового потенціалу своїх викладачів та отримання ними додаткових легальних доходів, приватні вищі навчальні заклади можуть організувати репетиторство як один з видів платних послуг. В цілому, викладач приватного ВНЗ може займатися репетиторством і самостійно, але при цьому він повинен офіційно зареєструвати свою індивідуальну трудову діяльність, вести облік своїх доходів і витрат, подавати звіти до органів державної податкової служби, своєчасно і в повному обсязі сплачувати податки. Як показує існуюча практика, викладачі займаються репетиторством переважно без відповідної реєстрації, обліку доходів і витрат і, кінець кінцем без сплати податків. Усе це створює підґрунтя для утворення "тіньових" (не врахованих державою) фінансових потоків. Ця діяльність здійснюється, як правило, нелегально. Приватні вищі навчальні заклади можуть організувати репетиторство в офіційному порядку. Викладачі, що залучаються до репетиторських занять, звільняються від вирішення всіх організаційних проблем. Всю організацію цієї роботи бере на себе приватний ВНЗ. Таким чином,

для викладача репетиторство — це джерело додаткового доходу до своєї основної заробітної плати, а для приватного вищого навчального закладу з'являється можливість поповнити свої фінансові ресурси.

Ще одним з важливих джерел фінансування приватних ВНЗ в Україні є їх діяльність з організації стажувань викладачів, аспірантів, здобувачів, інженерно-технічних та інших працівників з інших організацій, підприємств та установ на відповідних кафедрах, у лабораторіях, на дослідних виробництвах тощо. Проведення стажувань вищевказаних груп осіб здійснюється на договірній основі з урахуванням оплати, яка здійснюється за рахунок сторони, що їх направляє згідно з програмою і становищем, затвердженими керівником приватного ВНЗ.

Деяка частина приватних вищих навчальних закладів мають у своєму розпорядженні непогану спортивну базу для проведення занять з фізичної культури і спорту зі студентами денної форми навчання. У вільний від занять час ці фізкультурно-спортивні споруди і обладнання можна використовувати як базу для залучення додаткових фінансових ресурсів для фінансування приватного вищого навчального закладу шляхом організації платної роботи спортивних секцій з різних видів спорту (волейболу, баскетболу, футболу, тенісу, легкої атлетики тощо) як для студентів, так і для населення.

У цей час в Україні до професійних якостей працівників підприємств, організацій та установ пред'являються нові, більш високі вимоги, а саме: знання різних іноземних мов, вміння користуватися комп'ютером та освоювати спеціальні програми, наявність прав водія, знання основ діловодства та документознавства тощо. При наявності потенційних можливостей і відповідної ліцензії, приватний вищий навчальний заклад як для своїх студентів, так і для населення в рамках додаткової професійної освіти може організувати платні курси з освоєння суміжних професій. Це, у свою чергу, дозволить залучити додаткові кошти на фінансування приватного вищого навчального закладу.

На даному етапі розвитку приватних вищих навчальних закладів в Україні одним з істотних джерел їх фінансового забезпечення, на нашу думку, може стати плата за виконання науково-дослідних робіт за договорами з підприємствами, установами, організаціями та фізичними особами. Приватні вищі навчальні заклади можуть здійснювати не лише освітню діяльність, а й вести фундаментальні та наукові прикладні дослідження. Займатися цією діяльністю в змозі лише ті приватні вищі навчальні заклади, які володіють достатньою науково-дослідною базою і висококваліфікованими науковими кадрами. Грошові надходження від виконання науково-дослідних робіт для підприємств, організацій, установ чи юридичних осіб можуть становити досить істотну частку з-поміж інших джерел фінансування приватних ВНЗ в Україні.

З метою зміцнення своєї фінансової бази вищі навчальні заклади приватної форми власності мо-

жуть здійснювати підприємницьку діяльність. До підприємницької діяльності приватного ВНЗ можна віднести: торгівлю товарами (продаж навчальної літератури тощо); продаж зайвого майна; здачу в оренду вільних приміщень, будівель, гуртожитків; надання посередницьких послуг; відкриття кафе, їдальень тощо; ведення інших операцій, що приносять дохід, безпосередньо не пов'язаних з освітньою діяльністю [2, с. 64].

Окрім перерахованих вище джерел фінансового забезпечення приватних вищих навчальних закладів в Україні, до доходів, які беруть участь у їх фінансуванні, можна також віднести доходи від навчально-виробничої діяльності. Приватні вищі навчальні заклади, які здійснюють підготовку фахівців з технічних спеціальностей, як правило, мають непогану навчально-матеріальну базу для проходження студентами виробничої практики. Приватні ВНЗ можуть організувати на своїй навчально-виробничій базі випуск товарів народного споживання, виконання робіт, надання послуг. Виручка від реалізації товарів, виконання робіт, надання послуг на базі навчально-виробничих майстерень може стати непоганим додатковим джерелом доходу для приватних ВНЗ.

ВИСНОВКИ

Таким чином, підводячи підсумок проведеного дослідження, можна зробити висновок, що на сьогодні основною метою діяльності приватних вищих навчальних закладів є освітня діяльність і основними джерелами їх фінансування є доходи від основної освітньої діяльності, які характеризуються двома факторами: ціною освітньої послуги і кількістю контингенту студентів. Демографічна ситуація, яка складається в цей час, в найближчому майбутньому може значно ускладнити діяльність не лише приватних, а й державних вищих навчальних закладів. У цій ситуації проблеми, що пов'язані з "виживанням" приватних вищих навчальних закладів та їх фінансовим забезпеченням, є найбільш актуальними. Наразі в Україні потрібно не лише зберегти в хорошому робочому стані, придатному до експлуатації, навчально-матеріальну базу ВНЗ, але й сформуваний професорсько-викладацький колектив, а також забезпечити фінансування освітньої діяльності та відкриття нових спеціальностей згідно з потребами ринку праці.

Література:

1. Бенедик Ю.Ю. Джерела фінансового забезпечення діяльності державних вищих навчальних закладів в Україні / Ю.Ю. Бенедик // Фінансова система України. — 2008. — № 10. — С. 295—303.
2. Романовський О.О. Удосконалення фінансування вищої освіти та підприємницька діяльність вищих навчальних закладів / О.О. Романовський // Науковий вісник Національного університету ДПС України. — 2010. — № 1 (48). — С. 64—72.
3. Салига С.Я., Гельман В.М. Фінансове забезпечення вищої освіти: [монографія] / С.Я. Салига, В.М. Гельман. — Запоріжжя: ЗЦНТЕІ, 2007. — 252 с.
Стаття надійшла до редакції 17.10.2011 р.